

Генерал-потпуковник **ВЕЛИМИР ТЕРЗИЋ**

О НЕКИМ КАРАКТЕРИСТИКАМА НЕМАЧКО-СОВЈЕТСКОГ РАТА 1941 ГОДИНЕ¹⁾

И поред Уговора о ненападању потписаног 23 августа 1939 у Москви између Немачког Рајха и Совјетског Савеза, Хитлер је већ у јулу 1940 године у кругу најужих сарадника први пут наговестио могућност рата против СССР-а, а у новембру исте године донео одлуку да сам напад изврши у току 1941 године. Према плану „Барбароса“, који је Хитлер потписао 18 децембра 1940 године, било је предвиђено да концентрација главних немачких снага отпочне осам недеља пре почетка рата, рачунајући да ће се напад извршити 15 маја 1941 године. Међутим, због догађаја у Југославији и Грчкој, овај напад је (према Хитлеровој одлуци донетој у Берлину на седници 27 марта 1941 године) одложен за четири недеље, тако да је стварно отпочео 22 јуна 1941 године, изненадно — без објаве рата.

Иако су се Хитлеровој одлуци за напад на СССР супротстављали највиши војни руководиоци Немачког Рајха (као маршал Геринг, адмирал Редер и највећи део генерала), и поред многобројних савета да одустане од тог напада, Хитлер је чврсто остао при својој одлуци. Он се надао да га Британија неће ометати у томе и да ће се Совјетски Савез савладати у једном муњевитом рату много пре но што би се могла појавити опасност од евентуалне оружане интервенције САД коју је очекивао. Међутим, било је очигледно да ће Немачка морати да води рат на два фронта: на Истоку и на Западу, дакле, такав рат какав су увек избегавали немачки државници, нарочито Бизмарк.

Основна идеја немачког ратног плана „Барбароса“ огледала се у овоме:

„Напасти Русију у току 1941 године и поразили је тако да се остављањем извесног застора (60 дивизија) на истоку задобије пуна слобода дејства против Британије и овлада изворима стратешких сировина потребних за даље вођење рата. Ово ће се постићи кад Немачка овлада житом Украјине, угљем и железом Доњецког басена, никлом са полуострва Коле, нафтом са Кавказа и дрветом из Белорусије. У току 1942 године овладати Средњим Истоком и у садејству са Јапаном сломити Британију, и то пре евентуалног ступања САД у рат“.

¹⁾ Овај чланак је рађен на основу оскудних података из западноевропске војне штампе и литературе која ми је била доступна.

Основни циљ плана „Барбароса“ био је: уништити главне снаге Црвене армије на простору западно од линије Лењинград — Витебск — Дњепар, избити на линију Архангелск — Астрахан и не дозволити непријатељу да се повуче у дубину руског простора. Наиме, сматрало се да би се избегањем на линију Волга — северна Двина (Астрахан — Архангелск) обезбедила сигурна одбрана од евентуалног напада из азиске Русије и немачко државно подручје у целости заштитило од руског ваздухопловства, а немачком ваздухопловству омогућило да успешно напада на преостала индустриска постројења у подручју Урала.

Хитлер је предвиђао да ће главне совјетске снаге бити груписане у европској Русији ради заштите важних војно-политичких и економских центара на познатим стратеским правцима који воде ка Кијеву, Москви и Лењинграду. Зато је и груписање главних немачких и сателитских снага извршено на овај начин:

а) *Јужна група армија* (39 немачких и 22 румунске дивизије), прикупљена у Румунији и Пољској, од Карпата до Лублина, имала је задатак да главним снагама уништи совјетске снаге у Галицији и Западној Украјини, а затим да надире општим правцем према Доњецком басену и Кавказу;

б) *Централна група армија* (састава 48 дивизија), прикупљена у Источној Пољској и Источној Пруској, имала је задатак да јаким оклопним снагама на крилима најпре изврши пробој совјетских граничних положаја, а затим да продре ка Минску и уништи совјетске снаге у Белорусији, надирући даље општим правцем према Москви, као главном стратешком објекту. По заузимању Смоленска ова група је имала да упути јаке снаге на север са задатком да са Северном групом армија учествује у уништењу совјетских снага у балтичким земљама;

в) *Северна група армија* (састава 26 дивизија), у Источној Пруској, имала је задатак да уз помоћ оклопних снага Централне групе армија уништи совјетске снаге у балтичким земљама, затим да заузме Кронштат и Лењинград и ухвати везу са финским снагама;

г) *Финска армија* (јачине 12 дивизија) имала је задатак да једном групом између Финског Залива и Ладолшког Језера продре у правцу Лењинграда, а другом између Ладолшког и Онега Језера избије на реку Свир, садејствујући на тај начин немачкој Северној групи армија;

д) *Армија „Норвешка“* (6 дивизија, од којих 4 немачке и 2 финске) имала је задатак да продре на Бело Море, пресече пругу Лењинград — Мурманск и заузме Мурманск;

ђ) *Стратешка резерва око 27 дивизија.*

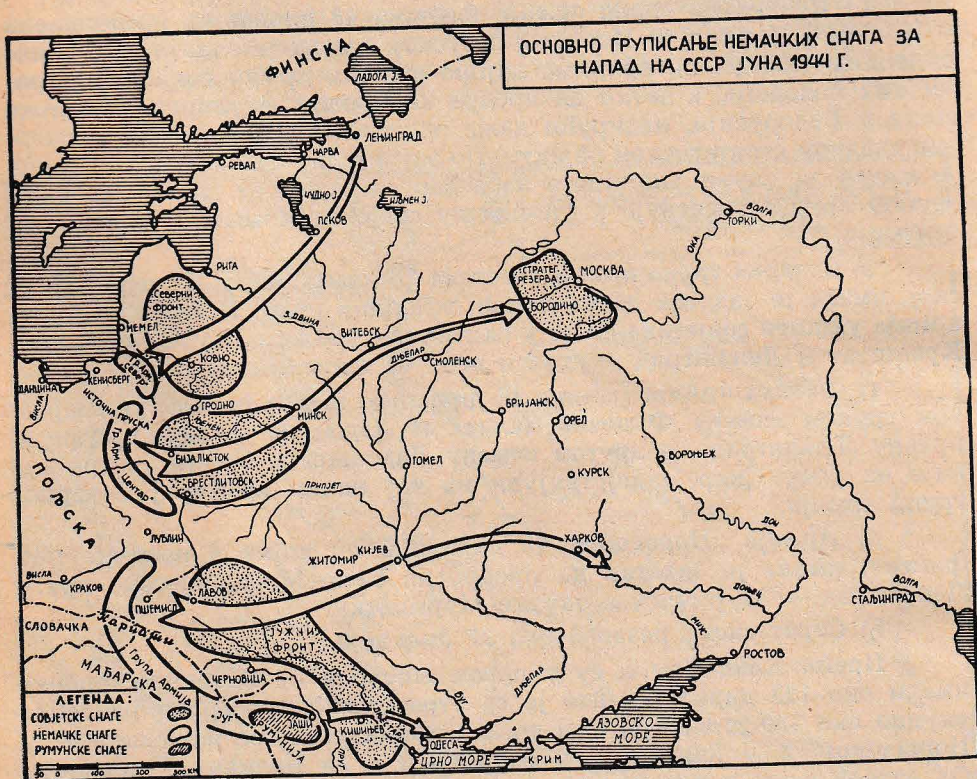
Према томе, Немци су у првом ешелону на Источном фронту имали око 123 дивизије, што је са стратешком резервом износило укупно око 150 дивизија. Сем тога, у Француској се налазило 38, у Норвешкој 12, у Данској 1, у Африци 2 и на Балкану 7 дивизија. Од сателитских дивизија најпре је употребљено 22 румунске и 15 финских дивизија, а касније још 3 италијанске, 2 мађарске, 1 словачка и 1 шпанска дивизија, тј. 44 сателитске дивизије, тако да је на Источном фронту у почетку рата било 194 немачке и сателитске дивизије са око 3.000 тенкова и 4.000 авиона.

О совјетском ратном плану и груписању совјетских снага још увек немамо званичних података, али би се према неким подацима из западноевропске војне штампе и литературе, нарочито немачке, могло закључити ово:

Пошто Совјети нису хтели рат, нити су га тако брзо очекивали, може се претпоставити да су имали дефанзиван ратни план са тежњом да се упорном одбраном створе потребно време и услови за преузимање иницијативе, тј. за извршавање стратешке противофанзиве у најпогоднијем моменту. Према непровереним подацима изгледа да су совјетске снаге пре почетка немачког напада биле овако груписане:

а) Јужни фронт (састава 50 пешадиских и 21 коњичка дивизија, 18 оклопних бригада и 8 ваздухопловних дивизија) за одбрану Бесарабије и Украјине, тј. уствари за заштиту јужног стратегиског правца који води према Кијеву, Доњецком басену и даље према Кавказу;

б) Централни фронт (састава 36 пешадиских и 8 коњичких дивизија, 9 оклопних бригада и 4 ваздухопловне дивизије) за одбрану Белорусије, тј. за заштиту главног стратегиског правца који води према Москви;

в) Северни фронт (састава 29 пешадиских и 2 коњичке дивизије, 6 оклопних бригада и 4 ваздухопловне дивизије) за одбрану балтичких земаља, Лењинграда и Мурманска, тј. за затварање стратегиског правца који води ка Лењинграду и оператиског правца ка Мурманску; и

г) Стратегиска резерва: 6 пешадиских дивизија око Москве.

На Далеком Истоку налазило се 29 пешадиских и 10 оклопних дивизија, 11 оклопних бригада и 10 ваздухопловних дивизија. Према томе, на дан немачког напада, 22 јуна, Совјети су имали у Европи око

121 пешадиску и 31 коњичку дивизију, 33 оклопне бригаде и 16 ваздухопловних дивизија.²⁾

Иако је тешко донети тачан закључак о стварном броју и односу совјетских и немачких снага уопште, ипак се може претпоставити да су Немци на Источном фронту у току јуна и јула 1941 године били бројно нешто јачи. Познато ми је да су совјетски генерали врло често у својим изјавама о рату 1941 године говорили да су водили борбу са односом снага 1 : 1. Према томе, могло би се претпоставити да су бројне снаге у првим месецима рата биле углавном подједнаке.

Карактеристике обостраних ратних планова и стратегијске концепције за вођење рата. — Већ сам напоменуо да су Немци очекивали да ће изненадним, снажним нападом на свима правцима још у првом налету уништити главне совјетске снаге и да им неће дозволити да се организовано повуку у унутрашњост земље и поседну утврђену „Стаљинову линију“. У том су главни терет имале да поднесу веома јаке тенковске снаге и авијација, тј. типични претставници муњевитог рата. Међутим, немачко командовање се у томе преварило. Наиме, оно, пре свега, није водило рачуна о томе да ли ће Совјети примити одлучну битку на граници или ће се повлачити у дубину свога простора, избегавајући дефинитивну одлуку. Даље, немачко командовање је нереално предвиђало да ће до новембра (тј. у току од око 100 дана) моћи да пређе тако огроман простор од око 1.500 — 2.000 км, што би значило дневно 14 — 20 км, и то под борбом. Очигледно је да немачко командовање није реално проценило ни простор ни време (како у астрономском, тако и у атмосферском погледу), а то су каснији догађаји и потврдили.

Груписањем немачких снага у три групе, од којих су централна и јужна биле скоро подједнаке јачине, није била јасно изражена основна стратегијска идеја маневра. Наиме, из груписања се не види где је тежиште рата, тј. који је главни циљ и шта се хоће, или бар то груписање није доследно прилагођено овом циљу.

Најзад, треба имати у виду да се фронт три главне немачке групације све више ширио због тога што су оне биле оријентисане дивергентно према удаљеним стратегијским објектима (који их неминуно још више раздвајају) и да су се њихове снаге утолико више развлачиле и расплињавале уколико су више продирале. Самим тим слабила је њихова офанзивна моћ и снага маневра уопште. Другим речима, њихова ударна и кохезиона снага у оперативно-стратејском смислу непрекидно је слабила слично таласима узбурканог мора који се постепено губе на бескрајној морској површини, тим пре што није било неких јаких стратегијских резерви које би колико-толико надокнадиле или појачале њихову ударну моћ. Изгледа да је и овде занемарен основни принцип рата: „Раздвојити се у циљу марша, а прикупити се у циљу борбе“, као и да је и овде Хитлер посве изгубио

²⁾ Подаци о броју совјетских дивизија у почетку рата су веома контрадикторни. Тако, неки тврде да их је било само око 100, а други и око 180 дивизија.

из вида савет Шлифена: „да се сам са свим што има упутити тамо где очекује решење“.

Према Клаузевицу, на извојевање победе и доношење одлуке у рату делују изненађење, маса и брзина. Нама се чини да немачко командовање у својим прорачунима и предвиђањима није довело у правилан однос све ове елементе са могућностима противника у датом простору и времену. У сваком случају, оно о томе није водило довољно рачуна како приликом доношења одлуке о нападу на СССР, тако и приликом израде ратног плана (плана „Барбароса“). То су, уосталом, најбоље показале саме почетне операције, те није случајно што је Браухич већ одмах ставио озбиљне примедбе Хитлеру на овакав план.¹⁾

Поред осталог, битна карактеристика овог немачког плана огледа се у потцењивању Совјетске армије и њених могућности, а нарочито њеног људског потенцијала, духовне снаге и народног морала уопште. Једном речју, нама изгледа да у немачком врховном командовању нису били у довољној мери заступљени студиозна процена, прорачуни и предвиђања или бар не онако како су захтевале овако судбоносне одлуке.

Карактеристике совјетског ратног плана и груписања снага у духу постављене стратешке концепције за вођење одбранбеног рата огледају се у сувише истакнутом, односно истуреном постављању главних снага Централног фронта према самој граници. Поред тога, осећа се недостатак јаких и покретних резерви у првим данима рата и неблаговремена и несолидно изведена припрема ратишта у фортификациском погледу. Најзад, Руси нису благовремено проучили муњевити рат у Пољској и у Западној Европи, нити су извукли потребне поуке, нарочито у области тактике.

22 јуна 1941 отпочео је немачки напад на целом фронту од Балтичког до Црног Мора изненадно, брутално и без објаве рата. Међутим, услед жестоког совјетског отпора на граничном фронту, *Јужна група армија* (група „Југ“) једва је успела да за 12 дана забележи виднији успех. Совјетске снаге успеле су да се на овоме правцу организовано и без већих губитака повуку на линију Горњи Буг — Дњестар јужно од Могилјева. Тако је ова немачка група по избијању на реку Дњестар, почетком јула, у односу на општи стратешки распоред немачких снага заостала иза Средње групе армија, јер су совјетске снаге, водећи активну одбрану и повлачећи се организовано и даље пружале веома јак отпор. Ту треба истаћи целисходну употребу резерве Јужног совјетског фронта противу истурених немачких снага при прелазу реке Стир и противнапад јаких оклопних снага код Черкасова које су се уклониле између Шесте немачке армије и Прве оклопне групе и угрозиле њихову позадину. Немци су ипак успели да у рејону Умана окруже једну совјетску групацију од око 100.000

¹⁾ Хитлер је често у кругу својих најближих сарадника истицао генијалну замисао овога плана.

људи и да избију на Дњепар у рејону Кијева и јужније. До овог неуспеха код Умана свакако не би дошло да су совјетске трупе испољиле већу покретљивост и маневарску способност и да се боље снашла совјетска команда Јужног фронта. Међутим, у целини узев, Немцима није пошло за руком да окруже и униште совјетске снаге између Буга и Дњепра углавном зато што је ова њихова групација била пре слаба за такав подухват и што су трупе Црвене армије на овом делу пружиле организован, активан отпор. Поред тога, и ова је немачка група својим лепезастим ширењем према југу слабила своју ударну снагу, тако да је без видних стратешких успеха задржана пред вратима Кијева.

Користећи се тактичким изненађењем, *Централна група армија* (група „Центар“) успела је да у граничним биткама разбије и највећим делом уништи совјетске снаге које су се, услед погрешног груписања близу саме границе, просто подметнуле силовитом и изненадном ударцу немачких оклопних снага. Ефекат првог, почетног удара није се нигде на Источном фронту тако поражавајуће осетио као за ових месец дана рата на централном, главном стратешком правцу. Опкољавања код Бјалистока, Минска, Смоленска, Рослава и Гомела говоре о осетним совјетским губицима.³⁾

После лаког пробоја граничног фронта, *Северна група армија* (група „Север“) није имала неких нарочитих успеха. Избегавајући одлучне борбе, совјетске снаге су се доста организовано повлачиле ка старој совјетској граници. С друге стране, иако су у току даљег **надирања** ове групе према Лењинграду и њеног све већег удаљавања од Централне групе армија (тако да је између ових група била изгубљена не само тактичка него и оперативна веза) били створени **веома** повољни услови за совјетску команду за извршење противудара у десни бок и позадину Северне групе, ипак је та згодна прилика била пропуштена. Међутим, Северна група армија није остварила постављени оперативни циљ, без обзира на то што је до краја августа успела да заузме балтичке земље и стигла близу Лењинграда, јер није уништила главне совјетске снаге које су заштићивале овај правац.

Дакле, Немци су до краја августа успели да на сва три стратешка правца постигну завидне успехе и да само на централном правцу туку главне совјетске снаге. Али, с друге стране, њихова ударна моћ је већ била прилично ослабила, дубина њиховог оперативно-стратешког поретка је све више опадала, резерве су нестајале, а моторизација је — услед максималног напрезања и без могућности замене и ремонта — почела да попушта и слаби. Сада је понова дошло до сукоба у немачком врховном вођству, нарочито између Хитлера с једне, и команданта немачких сувоземних снага Браухича и његовог начелника штаба Халдера, с друге стране, по питању начина даљег вођења рата, односно циља који треба постићи употребом ра-

³⁾ Немци тврде да су у овим операцијама заробили скоро пола милиона војника, али изгледа да је то претерано.

сположивих снага и средстава. Хитлер није био задовољан постигнутим резултатима. Дотадашњи ток операција показао је низ слабости у методу њиховог извођења. Руси су се огорчено борили у окружењима и ван њих, нападајући спољне стране и бокове немачких клинова. За ликвидацију таквих обруча Немци су употребили знатне снаге, нарочито пешадиске, које су се морале расцепкати и расплинути на многа острва отпора у сопственој позадини.

После успеха код Смоленска над свежим совјетским снагама, Браухич је сматрао да је следећи и најглавнији задатак да се уништи главна снага Совјетске армије. Он је сматрао да се то може постићи брзим и енергичним надирањем свих расположивих снага у правцу Москве, пошто је претпостављао да ће на томе правцу наићи на совјетске главне снаге и принудити их да приме решавајућу битку пре позне јесени, тј. док је још повољно време. Хитлер је био супротног мишљења. Он је дао првенство привредно-економским циљевима на југу и северу европске Русије. Другим речима, требало је што пре заузети Украјину, Доњецки басен, Кавказ и Лењинград. Није потребно овде доказивати колико је била правилна оцена и предлог Браухича, а колико је била тешка Хитлерова заблуда. И поред свих убеђивања и оштре препирке у немачкој Врховној команди, Хитлер је остао при своме гледишту и у томе смислу изменио циљ и тежиште ратних операција на прагу јесени и издао директиве које ће имати судбоносних последица за даљи ток рата.

У духу Хитлеровог наређења од 21 августа опште тежиште ратних операција пренето је ка југу и наређено Централној групи армија да пређе у одбрану. Истовремено су ка југу упућене јаке оклопне снаге из Централне групе армија са задатком да разбију и униште совјетску Кијевску групуацију. И заиста, после једномесечне упорне борбе, а благодарећи помоћи Централне немачке групе која је помогла Јужну групу армија, Кијевска групуација је била савладана крајем септембра, изгубивши том приликом, према немачким подацима, преко пола милиона људи.

Иако је Кијевском операцијом добила у времену скоро два месеца, ипак совјетска Врховна команда није правилно поступила што је жртвовала Кијевску групуацију. Било би много боље да је благовремено обезбедила њено повлачење ка Доњецу, а то се могло учинити чим се уочила опасност опкољавања. Ово тим пре, што је немачка надмоћност све више слабила уколико је време више одмицало, тако да се и дефинитивна победа све више удаљавала. Интересантно је напоменути да је после Кијевске операције немачка Врховна команда имала свега 10 дивизија у стратеској резерви на читавом Источном фронту. Према томе, очигледно је да се таквом надмоћношћу после 2½ месеца ратовања није могла очекивати брза победа над совјетским оружаним снагама које су из дана у дан квантитативно и квалитативно расле.

Сада је немачка Врховна команда, и поред тога, донела одлуку да изврши прегруписавање својих снага и да почетком октобра у брзом налету заузме Москву. Ради тога је из Јужне групе армија по-

ново враћена 2 оклопна група, а Северној групи армија је одузета 4 оклопна група. И заиста, брзим и снажним нападима Немци су успели да почетком октобра код Брјанска и Вјазме опколе и униште знатне совјетске снаге (према немачким подацима у овим двострукообухватним биткама заробљено је око 600.000 совјетских војника). Експлоатацију победе код Брјанска и Вјазме, Немци су наставили надирање ка Москви са циљем да јаким тенковским снагама изврше пробој совјетских положаја северозападно и јужно од Москве, а потом да клинским клештима опколе Москву и заузму је концентричним нападима са свих страна. Међутим, Совјети су благовремено фортификациски организовали главни град и у највећој брзини прикупили јаке стратегиске резерве ради преотимања иницијативе и прелаза у одлучујућу противофанзиву.

Пошто су наишли на јак совјетски отпор, Немци су били приморани да се од средине октобра па све до 16 новембра задрже пред Москвом ради прикупљања свежих снага и предузимања нове офанзиве. Тако је 16 новембра дошло до нове, још снажније немачке **офанзиве** према Москви, али без виднијег успеха. Немци су, и поред ангажовања јаких снага (51 дивизије), и по цену великих губитака, успели само да се укљине у совјетску одбрану северозападно и јужно од Москве, тако да су почетком децембра, због појачаног совјетског отпора и изненадних временских непогода, били приморани да се дефинитивно зауставе. С друге стране, Совјети су — после прикупљања резерви и извршења свих припрема — 6 децембра предузели велику противофанзиву, управљајући тежиште својих напада на слабе, издужене и недовољно фортификациски организоване немачке клинове. Боље опремљени и обучени за зимско ратовање (снежне вејавице, температура -40° , итд.), Совјети су нанели први озбиљнији ударац дотада непобедивој Хитлеровој армији и принудили је на стратегиско повлачење преко 100 км од Москве и на вођење одбранбених операција под врло неповољним временским и снабдевачким условима у току веома оштре зиме крајем 1941 и почетком 1942 године. Треба нагласити да су већ у то време совјетски партизани успешно нападали немачке јединице и њихову позадину и тиме знатно отежавали снабдевање погонским горивом и животним потребама. Тако је после Московске битке настала кулминација кризе немачке стратегије на Источном фронту — кризе која је захтевала корените измене у дотле већ примењеној стратегији.

Почетком 1942 године обострани фронт на истоку се протезао линијом: р. Мијус — Харков — Курск — Мценск — Валдајска Гора — Иљменско Језеро — р. Волхов — Лењинград. Пошто Немци у то време нису имали неких већих резерви, постојала је могућност успешног пробоја тако развученог немачког фронта (чија је дужина износила око 1.600 км, тј. по 14 км на сваку немачку дивизију) само ако би трупе Совјетске армије извршиле масован удар на било ком отсеку.

Што је немачка војска доспела у тако тешку ситуацију има се захвалити Хитлеровој тврдоглавости и непромишљености, наро-

чито у погледу одржања освојеног земљишта по сваку цену. Због тога је на немачкој страни било много неслагања и са диктаторским Хитлеровим руковођењем и са таквом његовом стратегијом. Међутим, сви они који се нису слагали и који су се отворено изјашњавали падали су у немилост и замењивани другим личностима. Тако је у току прве године рата био смењен велики број одговорних виших команданата. Тако, на пример, када је команда Централне групе армија у току Московске битке, децембра 1941 године, била издала наређење 4 армији да се постепено повуче иза реке Угра, да је не би опколиле совјетске групе које су биле прешле реку Оку, стигло је Хитлерово наређење да се 4 армија не сме повући ни за педаљ. Због тога су трупе ове армије биле скоро потпуно окружене, јер им је остала слободна само једна једина комуникација за снабдевање: Рослав — Јухнов — Мали Јарославец, тако да су ту претрпеле огромне губитке у људству и материјалу.

Иако је здрав разум безусловно налагао да се најкасније у децембру предузме стратегиско повлачење целокупног немачког фронта према западу, можда све до линије: Лењинград — Витебск — Дњепар, да би се на њој једним краћим предахом сачувала ударна способност Немачке армије, иако су то предлагали највиши немачки војни руководиоци, ипак је Хитлер све то грубо одбио. Из тога се јасно види да у Немачкој армији није било слободног и независног оперативностратегиског одлучивања и да ни немачки виши команданти нису имали довољно самосталности и иницијативе коју су толико препоручивале све велике војсковође. Скоро није било вишег немачког команданта кога није притискивао неки страх, и чије мисли нису биле оковане при вршењу својих функционалних дужности. Интересантно је да је слично било и код старешина Црвене армије све до Московске битке.

Већ сам напоменуо да су Немци очекивали да ће се рат, слично као и на Западу, муњевито завршити, тим пре што су имали првокласне трупе, модерно наоружане и извежбане. Међутим, њихова искуства која су стекли у операцијама по Европи 1939, 1940 и у пролеће 1941 године нису им много користила и за рат на Истоку. Уствари, Немци су се на Источном фронту први пут сукобили са суровом ратном стварношћу — огромним људским потенцијалом противника, бескрајним простором и армијом која није била за потцењивање. Познато је да су Немци склонили да потцењују своје противнике. Потценили су их у Првом, а затим у Другом светском рату, нарочито приликом напада на Црвену армију, јер су се, како изгледа, надали да ће рат победоносно завршити пре него што падне јесење лишће.

Да је немачки Генералштаб дубље и свестраније проучио своје стратегиске могућности, Немци се свакако не би одлучили да воде рат на два фронта, тим пре што им је историја пружала сурове поуке да то не чине. Потцењивање Црвене армије огледа се и у одређивању недовољних снага на Источном фронту (свега око 150 дивизија). То је утолико неразумљивије, јер су у Француској оставили 38, а у Норвешкој 12 дивизија, дакле, исувише много, пошто су Енглези у то

време били врло слаби, тако да уопште није било скоро никакве вероватноће да би се могли искрцати у Француској или Норвешкој. Да би трагедија била већа, немачко командовање је — рачунајући на ефекат првог, почетног удара — скоро све своје снаге бацило у први ешелон и оставило слабе резерве. Штавише, оно је и те своје снаге упутило дивергентно на три потпуно одвојена правца и без јасно одређеног стратегиског циља, дакле, без израженог груписања према општем тежишту ратних операција. Другим речима, стратегиски напори били су усмерени циљевима који су све више удаљавали три групе армија једну од друге, које су се топиле у бескрајном руском простору, без резерви и помоћи из већ угрожене позадине. Ту се сукобила стратегија муњевитог рата са огромним простором, односно са стратегијом изнуравања, јер су дубина совјетске одбране, велико пространство, слабе комуникације и сурова зима прогресивно слабили ударну снагу и офанзивну способност Немачке армије. С друге стране, немачка Врховна команда се надала да ће свака следећа битка бити одлучујућа, што је, опет, била велика заблуда.

Интересантно је напоменути да је слично радио и Наполеон 1812 године, када је развио скоро све своје снаге у први ешелон и тражио одлучујућу битку са Кутузовом. Истина, он је имао Викторов и Ожеров корпус у позадини, али не као ударне резерве већ као снагу која је имала да чува позадину и комуникације и да обезбеди снабдевање. 1941 године совјетски отпор је прогресивно растао уколико су Немци дубље продирали, а одлучујуће битке није било. Ток догађаја је изненадио немачку Врховну команду. Совјети нису намеравали да се повлаче да би припремили неку замку као Кутузов 1812 године. Напротив, они су се веома упорно бранили, чак и по цену огромних губитака. После Кијевске битке, Немци, поред осталог, кажу: „Руси се туку одлично, најбоље од свих досадашњих противника. Тешко је претсказати да ли ће доћи до политичког слома у СССР-у. Једне јединице се распадају, а друге се боре одлично. Јединице из Азије боре се до последњег човека“.

Иако су Немци остварили тактичко, а на централном правцу и оперативно изненађење, и постигли завидне почетне успехе у току прва два месеца рата не само у материјалном него и у моралном погледу, што се веома негативно одразило на знатан део трупa и старешина Совјетске армије, они, ипак, нису успели да разбију њихово морално јединство и да поколебају њихову тежњу за отпором — оно што је Лудендорф сматрао као највиши циљ сваке битке. Напротив, Совјети су, иако са великим напорима и огромним губицима, одржали целовитост свога фронта, тако да Немци нису успели да им наметну свој сопствени облик ратовања.

Иако су у року од 70 дана, почетком октобра, већ били продрли 700 км у дубину Совјетске Русије, Немци ипак нису уништили главне совјетске снаге западно од линије: Лењинград — Витебск — Дњепар, као што је то планом „Барбароса“ било предвиђено. То значи да они нису постигли решавајући стратегиски успех тим пре што их је од

првобитно постављеног крајњег циља (линија Архангелск — Астрахан) раздвајало још око 1.000 км простора. Њихови тадашњи ефективи од 3,500.000 људи са прилично истрошеном техником и већ физички исцрпеним војницима нису били у стању да онако успешно, као у почетку, продуже ратовање противу растуће снаге Црвене армије на тако огромном пространству европске Русије.

Зар се са таквом и толиком снагом могао држати тако дуг фронт и огромна позадина? Зар то није био очигледан крах доктрине муњевитог рата?

Карактеристично је да су Немци сада спорије надирали него Наполеон 1812 године. Наиме, Совјети су темељито рушили железничке пруге, а партизани су стално ометали саобраћај, тако да Немци нису могли на време да врше не само важна оперативна превозиња и снабдевање трупа него ни евакуацију болесника, заробљеника и материјала. Штавише, они су били принуђени да употребљавају и оперативне јединице за обезбеђење дугачких комуникација. А пошто нису имале ни резервних тенкова, ни мотора за попуну губитака, немачке оклопне дивизије су се брзо истрошиле маневрујући дугачким и лошим комуникацијама. Најзад, Немци се нису били припремили ни за зимско ратовање (нису имали зимског мазива, белих огртача, топлех бунди, скија, итд.), тако да им се и то горко осветило, јер су и тиме били изненађени.

Како ће се искористити оружана снага једне државе, углавном зависи од њене ратне доктрине. Уочи Другог светског рата сви велики генералштабови, сем француског, спремали су се за покретни рат. Зато није никакво чудо што се и совјетска ратна доктрина надахњивала офанзивном, динамичком стратегијом. Наиме, совјетски Генералштаб је тежио да примени стратегију уништавања, тј. да води рат до потпуног уништења непријатеља, тим пре што су га на то наводиле могућности савременог, модерног, офанзивног оружја. То је, уствари, била стратегија која је рачунала на дуги ток рата, на перманентну мобилизацију и стварање стратегиских резерви, као на основна средства за њено спровођење. Стратегија Совјетске армије је функција масе, модерне ратне технике и специјалне ратне позорнице (нарочито велике дубине), тј. стратегија код које није било оне једностраности и искључивости као код Дуета, Фулера и Секта.

Нема сумње да је после немачких успеха у Европи 1939—41 године, код Совјета морало доћи и до извесних измена у начину вођења наметнутог дефанзивног рата, тј. у дефанзивној стратегији. Пошто су позитивно знали да се Немци спремају да их нападну, они су благовремено концентрисали јаке снаге у европској Русији. А заузимање пољске територије 1940 године свакако је, поред осталог, имало за циљ да немачки почетни ударац што више удаље од својих граница.

Већ сам напоменуо да немамо података о совјетском почетном операциском плану, али се из тока догађаја у првој ратној години може сасвим добро уочити да је, због Хитлерових војно-политичких

доктрина била дефектна — убрзо се показало, јер су и Немци сада упали у тешку кризу, али не због „густог и дубоког руског блата“ или „ране и необично јаке руске зиме“, како то претстављају поједини историчари и војни теоретичари, јер немачка Врховна команда није била ниуколико изненађена великом хладноћом која је наступила крајем 1941 године. Због тога то никако не може да послужи као неко озбиљно оправдање за поразе Централне групе армија пред Москвом.

Пошто је рат сукоб двеју воља који хоће поштошто да униште једна другу, очевидно је да Немци у своме надирању на исток нису стали својеволјно или под притиском неких привидних околности, већ су били принуђени да се зауставе несаломљивом вољом свога противника. Корени и узроци овог немачког неуспеха су далеко дубљи. Они се огледају у кризи читаве немачке стратегије, јер су се скоро сва немачка предвиђања показала необјективна и нереална. Уместо краткотрајног рата и брзе победе, после неуспеха зими 1941/42 године, немачка Врховна команда је већ била свесна ужасне перспективе дуготрајног рата, који није предвиђала и за који се није припремила. Због тога је потпуно разумљиво њено велико разочарање после првог повлачења. Али, то се не може правдати ни деспотско-диктаторским Хитлеровим руковођењем, који је, свакако, и са своје стране лично много допринео немачком неуспеху. Познато је да узроке победе, односно пораза у неком рату треба тражити, пре свега, у политици и војничком вођењу како пред рат тако и у току рата. Зато се и узроци немачког неуспеха у првој ратној години на Источном фронту могу открити ако се детаљно анализира не само начин вођења самог рата, већ и ако се реално сагледају и оцене сви они многобројни фактори фашистичке идеологије и политике који су довели хитлеровско војно вођство до тако погрешних и судбоносних одлука.

Корени основне концепције хитлеровске стратегије налазе се у фашистичкој идеологији: применити тотални, муњевити рат, уз ангажовање свих средстава, у циљу успостављања „новог поретка“ у Европи и доминације у свету. А да би се све то остварило, потребна је брутална инвазија, односно стратегиски препад, дакле, тући непријатеља одмах, читавом расположивом људском снагом, тј. организованој армијом, и са потпуно развијеним ратним потенцијалом. То треба да донесе дефинитивну победу у „првом чину“. Зато се све ставља на коцку, очекујући успех од изненађења и снажног ефекта првог, почетног удара. То је стратегија „кратког даха“, или „прве рунде“, коју су нацисти сматрали „једино исправном и генијалном“. Они су се надали да ће такву стратегију успешно спровести помоћу модерне, моторизоване и оклопљене армије која располаже дотле невиђеном покретљивошћу и великом ударном и продорном снагом, а тиме и могућношћу великог изненађења.

Нема сумње да свако тежи кратком трајању рата и да с најмање напора и жртава дође до коначне победе, јер је то био и остао основни закон ратне вештине од најстаријег времена. Само је при томе, у пракси, битно да се своји циљеви и могућности доведу у склад

успеха 1940/41 године у Европи, то био дефанзиван план, заснован на упорној и активној стратегиској одбрани. Уствари, требало је избегавати одлучне битке и одбранбеним операцијама створити потребно време, простор и услове за преотимање иницијативе и прелаз у стратегиску противофанзиву у погодном тренутку. Карактеристично је да су трупе Црвене армије због изванредне упорности у одбрани појединих праваца и положаја с једне, и због неспособности извесног броја њених виших команданата, с друге стране, често падале у оперативна окружења, мада су и Немци због тога били принуђени да распарчавају своје снаге и да губе драгоцено време.

Према томе, Немци нису постигли стратегиско изненађење, иако су извршили стратегиски препад. Али, то не значи да им тактичко и оперативно изненађење (нарочито на централном правцу) већ првих дана рата није донело богате резултате. Наиме, тактичка надмоћност немачких трупа, у вези са постигнутим тактичким и тактичко-оперативним изненађењем, имала је веома негативан утицај на неке совјетске старешине који нису били на висини својих дужности. Наиме, држећи се доста круто линиске тактике, оне су понекад споро реаговале на немачке потезе како у тактичко-оперативном тако и у оперативно-стратегиском размену. Поред тога, немачки старешински кадар је у оквиру тактике имао далеко веће искуство од совјетског кадра не само 1941 него и скоро читаве 1942 године, тим пре што совјетске старешине нису биле довољно упознате ни са методама муњевитог рата, нити су имале довољно иницијативе, самосталности, па ни тактичко-оперативног рефлекса. Оне су понекад, због неокретности и спорости у одлучивању и због занемаривања фактора време, закахњавали у доношењу благовремених одлука, што се нарочито показало у току операција на централном и јужном стратегиском правцу.

У периоду када су се одмах после првих 15 дана рата између Централне немачке групе и крилних групација појавили огромни међупростори (више од 100 км), совјетско командовање је имало идеалну прилику за извршење снажних противудара на тако слаба места немачког стратегиског поретка. Заиста је крупна штета за модерну стратегију покретног рата што Совјети нису били у могућности (или нису видели) да изведу такве противударе, и већ тада „примерно казне“ немачке стратеге за њихове грубе грешке. Међутим, разлози за совјетску пасивност у овом периоду можда леже и у томе што нису имали довољно оклопних и моторизованих снага за тако крупне подухвате. Нарочито пада у очи пример Кијевске операције у којој је, према немачким подацима, жртвовано више од пола милиона људи. Међутим, закључци у том погледу не могу бити сасвим сигурни. Па ипак је највише совјетско командовање, и поред озбиљних својих грешака у току првих сто дана рата, углавном успешно руководило операцијама у духу постављеног ратног плана и, најзад, пребродило најтежу кризу у коју је било запало у току овога рата.

Нова немачка ратна доктрина дала је своје плодове на Западу, али се 1941 године није показала успешном и на Истоку. Да је та

са стварношћу. Лаке шетње нацистичке војске по Европи у периоду између 1938 и пролећа 1941 године још више су учврстиле уверење хитлеровског војног вођства у исправност ових и оваквих оперативно-стратешких концепција. Другим речима, безусловна офанзива је била основна карактеристика фашистичке војне доктрине пред почетак Другог светског рата.

Међутим, треба истаћи да су Немци, у принципу, правилније него други схватили улогу модерне ратне технике у савременом ратовању, као и то да су баш савремена наука и техника битни фактори који ће учинити револуционарни преокрет у модерној тактици и стратегији. Но, и поред тога, видели смо да се немачка доктрина у области стратегије већ у току прве ратне године на Источном фронту у основи показала као погрешна, нарочито у погледу тако брзог завршетка рата. То је, уствари, била авантуристичка стратегија, која је довела хитлеровску Немачку до пораза. Немци су опет изгубили из вида да се морају борити против надмоћнијих непријатељских снага и ратовати на више фронтова, тако да се и ефекат муњевитог удара морао угасити и брзо изгубити у огромном руском простору. Немачки војни шефови, са Хитлером на челу, нису схватили да се у савременим великим сукобима не могу одједном, „у првој рунди“, срушити велике и моћне државе са огромним људским и привредним потенцијалом. То им је очевидно показала прва година рата на Источном фронту, у којој лежи и клица дефинитивног пораза Немачке армије у Другом светском рату.

ВОЈНА БИБЛИОТЕКА

У серији **савременика** издала је своју XV књигу:

Генерал-пуковник ПЕКО ДАПЧЕВИЋ

ЗНАЧАЈ И СНАГА МАНЕВРА

Студија маневарских дејстава која су нам омогућила да у нашем Народноослободилачком рату у најтежим ситуацијама не само сачувамо и даље развијамо своје оружане снаге него и да сами и у оквиру опште савезничке стратегије односимо велике војничке и политичке победе.

Ради упоредне анализе дати су и примери класичних маневара српске и црногорске војске из 1914/15 године, као и неки примери из Другог светског рата и рата у Кореји.

На крају књиге дата је студија о односу човека, технике и маневра по периодима Народноослободилачког рата.

Дело има 632 стр., цена 500 дин.